

NFSS

– Nettverk Funksjonshemmede Seksualitet og Samliv

20 års jubileum 2018

SEKSUALSANG

Mellom baken og ben og i hodet
sitter saker som handler om sex
Det er pussig, ja vrient å tro det,
men den delen av livet er kompleks

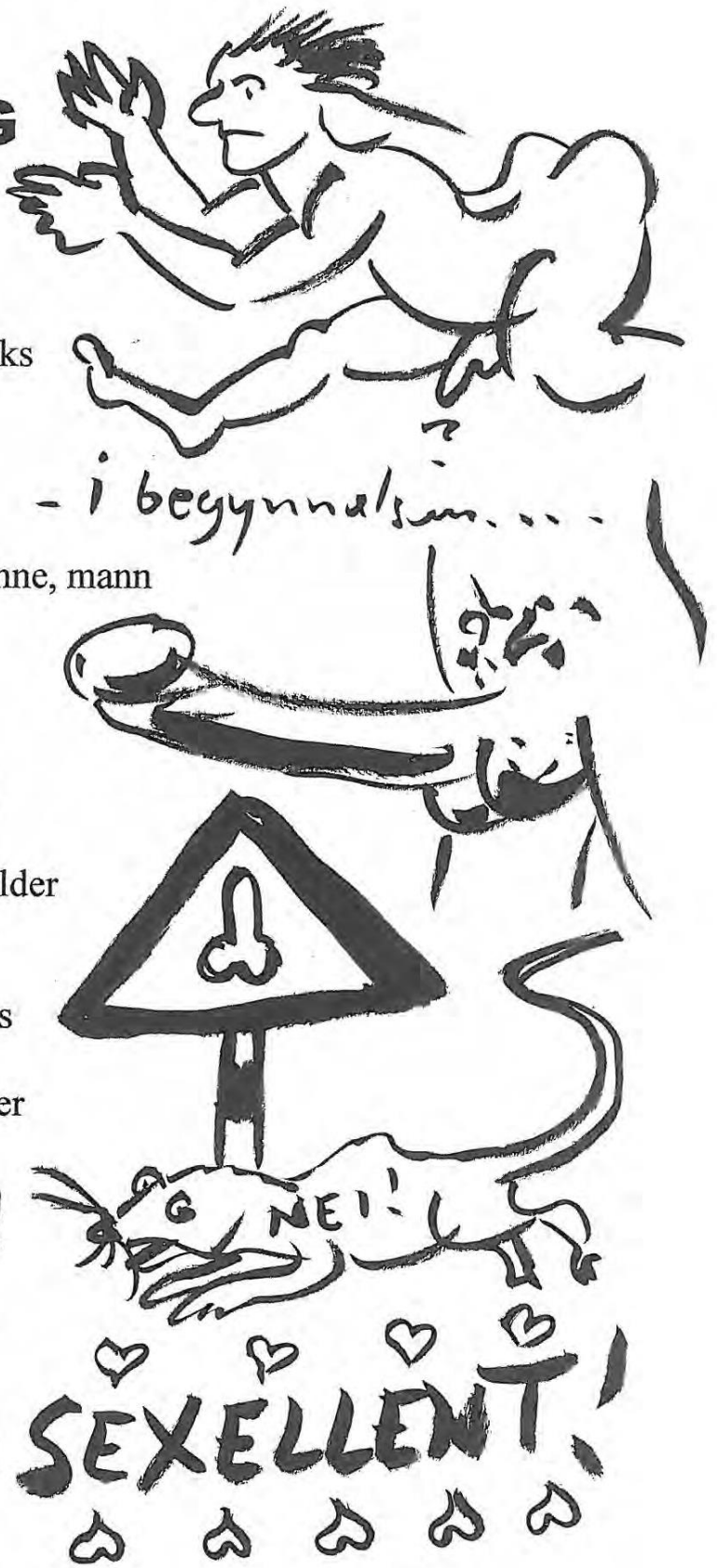
I fra Adam og fru Evas tider
har vi elsket så godt som vi kan
Men allikevel, mange de lider
mangler kunnskap om sexen, kvinne, mann

Gamle grekere, de i Antikken
de var spreke og frigjorte de
Ja de laget skulpturer av pikken
null problemer med sex og onani

Men så kom det en mørk middelalder
kyskhetsbelter på kvinnenens mus
Onanerte du, ble det rabalder
Det var mørke på loftet i hvert hus

Selv i dag skjæres musa av kvinner
i Marokko, i Tchad, Zanzibar
vi får håpe at dette forsvinner
og at folket nå snart til vettet tar!

Ja vi håper at solen snart skinner
over sexlivet til hver en mann
over sexlivet til alle kvinner
vi kan løse problemer, det går an!

Tromsø mand. 07
K. G. Gjente

Forord

Først vil jeg takke styret i NFSS for tilliten dere ga meg ved å gi meg oppdraget å skrive festskriv til jubileet i 2018. Jeg begynte umiddelbart å finne fram gamle permer med dokumenter fra NFSS' tidlige barndom, avisutklipp og bilder som var lagret litt her og der. Det har vært et tidkrevende arbeide. Ikke minst fordi jeg ble sittende å lese og mimre. De første årene jeg satt i styret så brukte vi hverandre som veiledere. Det er utallige case som er drøftet, og vi ga hverandre mye hjelp – samtidig som vi behandlet styresaker og planla nettverkskonferansen. Vi hadde mye moro. Konferansene var alltid store suksesser – og er det fortsatt – etter min mening. Jeg opplever at det er god stemning, og at folk som kanskje er nye i nettverket føler seg inkluderte og velkommen inn i «NFSS-familien».

Noen har uttrykt at det ikke er lett å jobbe med temaet seksualitet. Hilde Lunde gjorde en undersøkelse om det, og fant at det ikke var uvanlig å bli latterliggjort av kollegaer (som ikke vet hva de snakker om!), fordi man ønsket å fronte utviklingshemmede og seksuell helse. Så derfor er det viktig å ha NFSS som en trygg havn. I hele landet finnes et kontaktnett som stiller opp for hverandre og deler av sin erfaring, kunnskap og verktøy som brukes i kartlegging, veiledning og behandling. Sammen blir vi trygge og kompetente, og kan utøve profesjonelle holdninger som igjen lærer andre det samme.

Festskrivet starter med begynnelsen, og gir noen historiske glimt med korte beskrivelser av konferansene. Beklageligvis er ikke alle navn nevnt, men på NFSS.NO vil man finne oversikter over alle som har bidratt. Noe undervisningsmateriell er nevnt, men jeg har garantert ikke greid å få med alt som er produsert rundt i landet. Jeg har valgt å trekke ut noen områder hvor jeg vet at NFSS har gjort en særskilt innsats ved å sette seksualpolitikk på dagsorden i offentlige dokumenter og ved kontakt med institusjoner som er viktige for utviklingshemmede.

Til sist er det en hilsen fra Helsedirektoratet ved Arild Johan Myrberg og fra Karsten Løt. Karsten kunne ikke delta på jubileet, men sendte en skriftlig hilsen.

Gratulerer med 20 års jubileum! Og lykke til videre med et kompetent og levedyktig NFSS – nettverket som bidrar til livskvalitet for store og små.

Wenche Fjeld

Begynnelsen

Habiliteringstjenestene: Historikk og mandat

Med bakgrunn i Lossiusutvalgets innstilling i NOU 1985:34, la Sosialdepartementet frem St.meld. nr. 67 (1986-87) Om ansvar for tiltak og tjenester for psykisk utviklingshemmede. Det særskilte helsevernet for psykisk utviklingshemmede, HVPU, skulle bli avviklet i 1991. Kommunene overtok ansvaret for å gi alle utviklingshemmede tilbud om sosiale tjenester og helsetjenester. Tiltakene skulle tilpasses den enkeltes behov, for å sikre levestandarden på linje med andre av landets borgere.

Habiliteringstjenestene ble etablert som en følge av ansvarsreformen. Målgruppene var mennesker med tidlige eller medfødte funksjonsnedsettelse. Habiliteringstjenestene er tverrfaglige, ambulante tjenester som gir spesialiserte helsetjenester til målgruppene¹.

NOU 1991:20 Rettssikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemming beskrev at utviklingshemmede har rett til privatliv og seksualitet.

Habiliteringstjenestenes mandat i denne sammenhengen, er å forvalte rettssikkerheten og bistå til god seksuelle helse for tjenestens målgrupper. I senere tid har Habiliteringstjenestene fått egen prioriteringsveileder² som definerer hva som gir rett til helsehjelp og tidfrister for å få hjelp fra spesialisthelsetjensten. Punkt 11 beskriver seksualitet og det gjelder både barn, ungdom³ og voksne.

Rollen habiliteringstjenesten i Hedmark hadde i etablering av NFSS

Habiliteringstjenesten for voksne i Hedmark hadde fra oppstart i 1991 flere saker som handlet om mennesker med utviklingshemming og seksualitet. Ei tverrfaglig arbeidsgruppe ble etablert ved en ide-dugnad 15. august 1996. Gruppen bestod av Wenche Fjeld, koordinator/leder, Gerd Hilde Lunde, Peter Zachariassen, Oddmunn Blakseth, Berit Myrvoll og Margret Eylands.

Arbeidsgruppa tok kontakt med Habiliteringstjenesten ved Ullevål sykehus høsten 1996. Dette møtet resulterte i avtale om en «Rundebordsdrøfting» hvor fagpersoner fra andre Habiliteringstjenester ble invitert. Møtet ble avholdt 20. januar 1997 i Oslo. Der deltok Jarle Eknes, Turid Bettum, Roy Nystad fra Habilitering Ullevål, Stephane Vildalen fra Habilitering Buskerud, og arbeidsgruppa fra Hedmark. Bente Væren fra Habilitering Vestfold var invitert, men kunne ikke delta på dette møtet. Konklusjonen på møtet ble at Hedmark skulle invitere alle landets habiliteringstjenester til nettverkskonferanse på Hamar.

Anders Gimse, Habilitering Hedmark, koordinerte nettverkskonferansen.

Oppretter «nettverk» i habiliteringstjenesten

HA: ERLING NOREN

HAMAR: Habiliteringstjenesten for voksne funksjonshemmede skal opprette et landsomfattende «nettverk». En database skal gi opplysninger om kropp og samliv som berører funksjonshemmede.

Om lag 50 nevrologer, psykologer, miljøterapeuter og andre som er tilknyttet Habiliteringstjenesten for voksne funksjonshemmede har i to dager vært samlet til konferanse i Hamar. Deltakerne kom fra hele lan-

det. Temaet var samliv og seksualitet blant voksne funksjonshemmede.

— Et av målene med konferansen var å opprette et «nettverk»; en database som gjør det mulig for oss å dra veksler på hverandres erfaringer, sier Wenche Fjeld.

Hun er en av 20 ansatte ved Habiliteringstjenesten for voksne funksjonshemmede som holder til på Åkershagan. Fjeld ble valgt inn i et interimstyre som skal arbeide vi-

dere med utviklingen av et landsomfattende «nettverk».

Habiliteringstjenesten ble opprettet i 1991 som et resultat av HVPU-reformen. Tjenesten skal bistå kommunene på alle områder i forhold til funksjonshemmede.

— Når det gjelder kropp og samliv er det et område som det er gjort nokså lite på. Nå vil vi forsøke å samle den kunnskap som finnes og gjøre den tilgjengelig i en database, sier Fjeld

¹ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2011-12-16-1256>

² <https://helsedirektoratet.no/Retningslinjer/Habilitering%20av%20voksne%20i%20spesialisthelsetjenesten.pdf>

³ <https://helsedirektoratet.no/retningslinjer/habilitering-av-barn-og-unge-i-spesialisthelsetjenesten>

Den første nettverkskonferansen

Nesten alle voksenhabiliteringstjenester var representerte 23. januar 1998 på konferansen på Victoria Hotell på Hamar. Dessverre var det ikke så mange deltagere fra barnehabilitering.

Innledningsforedraget var hvordan arbeide med et nettverk og hvordan få et nettverk til å leve og utvikle seg. Foreleseren Ellen Nørholm Stensland sendte oss en oppsummering av hovedtrekkene i foredraget, som blant annet var et definert behov for økt kompetanse, enighet om mål for samarbeidet, mulighet for reell nytte av samarbeidet, tillit mellom partene og at noen har et spesielt ansvar for nettverkssamarbeidet. Til slutt ønsket hun oss lykke til med nybrottsarbeidet!

Avslutningsvis på konferansen ble det avholdt regionale møter, hvor det ble valgt ut representanter til et interimstyre. Noen fikk ansvar for nettverket!

Lærer utviklingshemmede om samliv

OTTESTAD: – Psykisk utviklingshemmede har problemer med å vite forskjellen på en venn og en kjæreste. De vet heller ikke når det er sosialt akseptabelt å gi andre en klem. Alt må læres, sier Wenche Fjeld og Hilde Lunde.

HA: INSE KJERNINGEN

Wenche Fjeld og Hilde Lunde er to av de fagpersonene ved Habiliteringstjenesten for voksne funksjonshemmede i Hedmark. Tjenestens oppgave er å bistå kommunene på alle områder i forhold til funksjonshemmede.

– I tillegg må vi hele tiden utvikle oss selv og bygge opp en god kompetanse her i Hedmark. Når det gjelder kropp og samliv, er det et område det litt har vært gjort lite på, sier Fjeld og Lunde.

Konkret

– I opplæringsen av de psykisk utviklingshemmede må vi være veldig konkrete, fortsetter Fjeld. Det handler om de utviklingshemmede blant annet gjennom rollespill for lære hvordan være sammen og hva de kan gjøre sammen uten å gå over streker. De får også lære om kysning og kosing hvor kjæresteforholdet til.

– De færreste utviklingshemmede er opplært av felte samfund. Men å være fysisk nær hverandre, er noe de gjerne vil. En av våre oppgaver er å lære dem hvor de eventuelt kan finne en kjæreste. Vi må også bli de til å innse at mange ikke kan bli noe annet enn en venn, sier Lunde.

Lære om kroppen

Fjeld understreker at det i denne sammenheng også er viktig å lære dem om sin egen kropp. I det ligger alt fra smittesikring til å lære dem grunnene for hva andre kan gjøre med dem.

– Undervisningen fra Australia viser at så mange som sytti prosent har vært utsatt for en eller annen form for overgrep. Vi må lære dem at det er de sjøl som bestemmer over kroppen sin og hva som skal skje med den, sier Fjeld.

Litteratur

Fjeld og Lunde oppgir at det finnes lite bøker av litteratur og erfaringer å støtte seg på. De har laget et eget tabulog, dels har de utarbeidet fagbrosjyrer som er utarbeidet av dem selv.

Elgpåkjørster

ELVERUM: En bil kjørte på en elg på riksveg 23 ved Midtstogen mellom Elverum og Løten i tilfallet søndag kveld. Sammenstøtet var ikke kraftigere enn at elgen forsvant inn i skogen igjen etter påkjørselen. Eggen personene ble skadd. Og så ble den fortoisvis utsladd fra episoden.

Et annet øye ble drept da den ble påkjørt på Furuveletta på riksveg 9 la dag tidlig har riktige.

HILLOTTER: Habiliteringstjenesten i Hedmark har som mål å sikre at alle som er berørt av kropp og samliv for psykisk utviklingshemmede i et eget bibliotek, forteller fagpersonene Wenche Fjeld og Hilde Lunde.

Konferanse

Først i samarbeidstjenesten i Hedmark etter hvert har utviklet god kompetanse på området, vil representanter fra alle fylker hentes fra to venter samlet til konferansen her i Hedmark på mandag og tirsdag.

Gjennom konferansen håper Fjeld og Lunde å knytte verdifulle kontakter og skape et større nettverk for alle som arbeider med dette temaet.

– Samliv og seksualitet er kanskje en liten bit av det vi arbeider med. Men samtidig er det utrolig viktig at de psykisk utviklingshemmede får en akseptabel utfordring i samspill med andre i samfunnet vårt er det lite rom for feil, sier Wenche Fjeld.

Funksjonshemmedes seksualitet i fokus

– Det eksisterer en rekke myter rundt temet utviklingshemmede og seksualitet. Dette er en tabubelagt problemstilling, og kompetansen varierer fra fylke til fylke, sier pedagog Wenche Fjeld i Habiliteringstjenesten for voksne funksjonshemmede i Hedmark.

AV MARIANNE THORESEN

– Vi vil nå danne et landsdekkende fag-nettverk slik at vi kan dra nytte av hverandres kunnskaper, sier Fjeld.

Konferanse

Denne uka har det vært en konferanse om seksualitet og samliv for mennesker med psykisk utviklingshemming på Victoria Hotell i Hamar. Hovedhensikten er å danne et landsdekkende nettverk for fagansatte som jobber med denne typen spørsmål.

– Det er slik at noen fylker har jobbet mer med dette temaet enn andre. For å dra vekkeler på hverandres kunnskaper, har vi invitert fagpersonell fra hele landet til en felles konferanse, forteller Fjeld. Hun leder en intern forryttingsgruppe i Hedmark og det er de fire medlemmene i denne gruppen som har tatt initiativ til samlingen.

Stort behov

Habiliteringstjenesten for voksne funksjonshemmede i Hedmark sorterer inn under fylkeskommunen, og ble etablert etter at ansvarsreformen kom i 1991.

De 20 fagansatte i tjenesten skal bistå samtlige kommuner i fylket med ulike spørsmål i forbindelse med tilrettelegging og gjennomføring av tiltak for funksjonshemmede.

Nødvendig

Hovedformålet med konferansen er altså å danne et fagnettverk, slik at samtlige fylker kan utveksle og bidra med sin spesielle kompetanse.

– Målet er at alle som jobber med funksjonshemmede skal lære mer om dette temaet. Først og fremst skal vi få alt det praktiske på plass i forhold til nettverket. Deretter må vi ta med oss kunnskapen i det daglige arbeidet. Vi fire som er medlem av forryttingsgruppen i Hedmark planlegger å lage kursmaterieill for blant annet personale og foresatte, og samtidig bistå med veiledning og opplæring i forhold til klientene, forteller Fjeld.

PÅ KONFERANSE: Fra venstre Wenche Fjeld, pedagog i habiliteringstjenesten for voksne funksjonshemmede i Hedmark, Roy Nystad, nevrolog og overlege ved avdeling for voksenhabilitering ved Lillelvald Sykehus og Bente Væren, nevroleksikonsulent i Vestfold habiliteringstjeneste.

Under konferansen 23. januar 1998 intervjuet Hamar Dagblad Wenche Fjeld, Roy Nystad og Bente Væren.

Hamar Arbeiderblad skrev om den første nettverkskonferansen 19. januar 1998. Wenche Fjeld og Gerd Hilde Lunde fortalte om ideen bak nettverksbygging.

Interimstyret 98/99

- Disse ble valgt:
- Region 1: Wenche Fjeld, Hedmark
Vara Turid Bettum, Oslo
  - Region 2: Bente Væren, Vestfold
Vara Patric Moberg, Telemark
  - Region 3: Leder for interimstyret, Karin Berndtsson, Rogaland
Vara Leiv Ottosen, Rogaland
  - Region 4: Bernt Barstad, Sør-Trøndelag
Vara Bjørn Valderhaug, Nord-Trøndelag
  - Region 5: Grethe Rønviik, Nordland
Vara Heidi Solvang, Troms

Ekstraordinær representant for barnehabilitering: Oddny Smedstuen Nordlund, Oppland.

Det første styret 99/00

Ved første årsmøte 11. februar 1999 gav årsmøtet sin tilslutning til at interimstyret fortsatte et år til. Karin Berndtsson takket av, da hun ikke lenger skulle arbeide i Habilitering.

Styret konstituerte seg selv på første møte, og Leiv Ottesen ble valgt til ny leder i NFSS. Nestleder var Bente Væren, kasserer Grethe Rønvik, sekretær Wenche Fjeld og styremedlem Bernt Barstad.

Det ble sendt ut brev fra NFSS til alle landets habiliteringstjenester med en orientering om nettverket, referat fra årsmøtet og anmodning om å sende aktuelle saker til styret. Nettverket var dermed forankret på ledelsesnivå i habilitering.

Helsedirektoratet

Avdeling for forebyggende svangerskap og abort

Grethe hadde kontakter i Helsedirektoratet, og jeg mener hun fortalte at etter konferansen på Hamar hadde hun et ærende der. Grethe møtte Arild Johan Myrberg og Ulla Ollendorff. Hun la fram forslag om at NFSS kunne søke økonomisk støtte fra midler i Avdeling for forebyggende svangerskap og abort. Arild og Ulla har fra første stund vist interesse og velvillighet for nettverket. Deres fagkompetanse og forståelse har vært grunnleggende for NFSS's eksistens. Den økonomiske støtten har vært stabil, og det er et godt samarbeide og tillitsforhold som vedvarer den dag i dag.

Arild Johan Myrberg og Siri Haavie fra Steriliseringsrådet.

Styrets organisering og arbeidsform

NFSS er et landsdekkende nettverk for fagpersoner i habilitering som arbeider med seksualitet. Nettverket er en viktig ressurs i kunnskapsformidling og utvikling av tilrettelagt informasjons- og undervisningsmateriell.

NFSS ble forankret i Arbeidsutvalget for habilitering (AU) via Roy Nystad. Roy var leder i habilitering Ullevål ved oppstart av NFSS, og hadde slik plass i AU. Han ble dermed det første bindeleddet mellom den øvrige organiseringen av habilitering og NFSS.

Leder i habilitering Hedmark, Geirmund Skeie og leder for habilitering Vestfold, Tom Rørby, var også bindeledd mellom NFSS og AU. Forankring og organisering av NFSS ble tatt opp under habiliteringskonferansen i Tromsø i 2004.

Wenche Fjeld, Habilitering Hedmark og Anny Skarstein, Rådet for funksjonhemmede, hadde felles framlegg om respektive organisasjoner. Det ble da stilt spørsmål fra salen om NFSS' forankring og Tom, Roy og Geirmund bidro til å redegjøre for dette.

Nettverket har et styre som består av en representant og en vararepresentant fra hver helseregion. Hovedsak for styret har vært å planlegge den årlige nettverkskonferansen som avholdes medio mars hvert år. Alle helseregionene arrangerer konferansen på omgang.

Ledere i NFSS

Karin Berndtsson, Rogaland
Leiv Ottesen, Rogaland
Wenche Fjeld, Hedmark
Grethe Rønvik, Nordland
Annie Mathisen, Sogn og Fjordane
Torild Mossing Breistein, Agder
Heidi Solvang, Troms

Kronologisk oversikt over NFSS konferanser

Konferansene har, siden etableringen på Hamar i 1998, vært arrangert på følgende steder:

1999 Trondheim

Region Midt arrangerte den første konferansen og Årsmøte. Midt satte en standard for utviklingen av konferansen, med høyt faglig innhold, god stemning, et inkluderende miljø, mediedekning og underholdning ved festmiddagen. Det var første gang SexKunn ble presentert på NFSS, og senere har medlemmene av nettverket prøvd ut verktøyet og påvirket utviklingen av både SexKunn og KroppKunn.

2000 Bergen

Region Vest var tredje mann ut med arrangementet. De fulgte opp den gode standarden, og det ble en minnerik konferanse. Esben Esther Pirelli Benestad holdt hovedforedraget. Lotus prosjektet i Vestfold bidro sterkt på konferansen. Prosjektet ledes av Peggy Rognan og Britt Evy Westergård. Tormod Jørgensen fra Habilitering Østfold lanserte "Klumpen" som betydde å knytte vennskap og relasjoner i hans dobbeltseng. Vi flettet oss inn i hverandre slik at noen nesten aldri kom løs. For ordens skyld; alle med klær på...

Britt-Evy og Peggy

2001 Sandefjord

Region Sør var arrangør og valgte å legge samlingen til Sandefjord. Fortsatt holdt konferansen høy faglig standard. I begynnelsen prøvde vi å ha parallelle sesjoner; en voksendel, en for barn og en for funksjonshemmede. Sunnaas Sykehus ved Kirsten Sæther og Sveinung Tornås var ansvarlige for funksjonshemmet sesjonen. Psykolog Leiv Ottesen foreleste om utviklingshemmede som foreldre. Foreldreskap har senere vært et gjennomgående tema i NFSS. Hilde Lunde fra Habilitering Hedmark hadde hørt om en fotograf, Morten Bibow, som hadde tatt bilder av funksjonshemmede for en utstilling til OL i Atlanta. Morten kom og holdt foredrag om bildene som var utstilt på konferansen. Bildene ble senere stilt ut permanent på Sunnaas sykehus, etter initiativ fra NFSS.

Ønsker mer åpenhet om sex

Fornøyd. Psykolog Thore Langfeldt, spesialkonsulent Grethe Rønvik og psykologspesialist Leif Ottosen er fornøyd med landskonferansen i Bodø. Foto: Vidar Berg

– Alle har behov for et godt sexliv, også funksjonshemmede og psykisk utviklingshemmede. Derfor er denne konferansen viktig, mener psykolog Thore Langfeldt og arrangør Grethe Rønvik.

Vidar Berg 75 50 50 13
td@bergjan.no

I tre dager samles over 100 debatore fra hele landet til konferansen i Bodø, og på programmet står funksjonshemmede og seksualitet. Iak konferansen står et eget, landsomfattende nettverk som består av fagpersonale på fylkesnivå, som dannet dette nettverket for fem år siden.

Ekspert. – Rehabilitering og habilitering er et omfattende fagfelt, og nettverket ble dannet for at vi også skulle kunne ta hensyn til funksjonshemmedes behov for seksualitet.

– Dette er femte gangen vi avvikler en landsomfattende konferanse i nettverket, og hver eneste konferanse har dokumentert behovet for nettverket, sier ansvarlig for Bodø-konferansen, spesialkonsulent Grethe Rønning fra Bodø.

Årets konferanse har særlig ett kjent navn på foreleser-listen, nemlig psykolog Thore Langfeldt, også uttalt som klinisk senslog.

Det saste er et begrep han helst ikke vil benytte, men han innrømmer å være en av landets, kanskje verdens fremste eksperter på barns seksuelle utvikling. Det er også temaet han foreleser om på konferansen.

Like følelser. – Jeg tar for meg emner som hvordan vi skal kunne skape positive seksualitet hos normalt fungerende barn og hos barn med funksjonshemning og hvordan vi kan forebygge og behandle seksuell utvikling.

Følelseslivet er likt – både for funksjonshemmede og friske.

Psykolog Thore Langfeldt.

For dette er spørsmål som også skaper stor usikkerhet hos fagpersoner innenfor habilitering og rehabilitering, sier Langfeldt.

– Ofte undertrykkes de unges behov for seksualitet - det er bare å se hva som skjer i forhold til ungen funksjonshemmede.

Kapasitet. Men følelseslivet er likt for alle funksjonshemmede og funksjonfriske - selv om kanskje den intellektuelle kapasiteten ikke er den samme hos begge kategorier, sier Langfeldt.

AVISANORDLAND TORSDAG 21. FEBRUAR 2002

2002 Bodø

Region Nord var arrangør, og Grethe Rønvik med hjelpere hadde fått på plass Thore Langfeldt som hovedforeleser. Cicilie Kjenslie (da ansatt i Cupido) kom og fortalte om sexleketøy. Hun hadde en koffert med ymse leker, noe som hadde vekket en blanding av undring, forskrekkelse, latter og nysgjerrighet hos sikkerhetsvakter på flyplassen. Visesanger Terje Nilsen kom og sang «Mjelle» for oss. Da Nilsen fylte 60 år i 2011 uttalte han til Avisa Nordland: "Æ har lagt både kuken og gitaren på hylla". NFSS synes begge deler er synd.

Thore Langfeldt, Grethe Rønvik og Leif Ottosen ble intervjuet av Avisa Nordland under konferansen i 2002.

2003 Hamar

Så var NFSS tilbake på Hamar, fem år etter fødselen. Denne konferansen ble spesiell, fordi den første dagen var et samarbeide med Statens Råd for funksjonshemmede. Rådet hadde vært med i arbeidet med Europarådsrapporten. Hovedansvarlig for rapporten var Hillary Brown. Hillary la fram rapporten og trakk opp føringer for deltagerlandenes ansvar for gode levekår for funksjonshemmede. Denne rapporten har senere vært viktig bakgrunnsdokument for SUMO rapporten. Hovedforeleser for NFSS konferansen var Axel Brattberg. Dette året fikk alle foreleserne egne NFSS krus med vår egen logo. Axel måtte få nytt krus tilsendt, da noen (jeg, red.anm.) hadde tenkt han het Alex.

Axel og Grethe.

NFSS-kopper.

2004 Trondheim

Svenske Gertrude Aigner foreleste på temaet "Sexologi i omsorgen" med undertemaene barn og ungdommers seksuelle utvikling, hvordan møte den utviklingshemmedes seksualitet, "handikappet" kjærlighet og seksualitet og om seksualitet er en del av rehabiliteringsplanen. Klinisk sexolog Grethe Rønvik informerte om en film hun lagde om prevensjon og sterilisering («Å leve uten barn»). Psykolog Peter Zachariassen og sexologisk rådgiver Wenche Fjeld viste filmen "Frida- en dokkementar" som viser hvordan et par med utviklingshemming opplever å ha en datadokke i 48 timer. Vernepleier Torunn Ovrud snakket om "Kropp og seksualitet som tema i skolen".

Rehabiliteringsteamene var ivaretatt av Sunnaas Sykehus ved sykepleier Henning Storvand som foreleste om "Ryggmargsskade og seksualitet. Presentasjon av Penil Vibrasjonsstimulering hos menn med ryggmargsskade". Lege Sven Conradi, sykepleier Kirsten Sæther og psykolog Sveinung Tornaas snakket om "Utagerende atferd etter frontale skader og konsekvenser for seksualitet/samliv".

Jørgen Buttenscön, kalt «But», foreleste siste dagen av konferansen. Han manet om SEKSUALPOLITISK bevissthet.

Den mest besøkte posteren var uten tvil ESS, som endelig var ferdig for salg.

Kirsten og Sveinung

2005 Stavanger

Nestleder i styret for NFSS, Annie Mathisen, ønsket velkommen. Avdelingssjef ved Rehabiliteringsklinikken Marit Braut åpnet konferansen som hadde tema "Seksualitetens kår i Norge". Psykologspesialist Leiv Ottosen fra Hab- og rehahtjenesten i Rogaland tok oss med på en bildereise i seksualitetens historie. Elsa Almås la fram levekårsundersøkelse med vekt på seksualitet. Arild J.

Myrberg fra Sosial- og Helsedirektoratet var tilstede sammen med Siri Haavie. Begge har deltatt flere ganger på fagkonferansene og det setter NFSS pris på. Myrberg uttrykte fornøydhed ned nettverket og den jobben som blir utført innen spesialisthelsetjenesten. Gerd Hilde Lunde presenterte en ny videreutdanning på HIOA om «Funksjonshemmede og seksualitet».

Styret 2005; Tone, Bjørg, Mette og Annie

HIOA-lærere; Hilde, Peter og Wenche

2006 Kristiansand

Hovedtemaet på konferansen var "Utviklingshemmede som foreldre". Førsteamanuensis og dr.theol. ved Høgskolen i Østfold, Eva Skærbæk innledet på temaet "Foreldre til barn og barn av foreldre". Lisbeth Pipping kom og snakket om "Kärlek och stålull, att växa upp med en utvecklingsstörd mamma".

Åsa Rytter Evensen holdt foredrag med tittelen "Seksualitetens gleder". Habilitører forholder seg ofte til HUFF-modellen som handler om å hindre, unngå, forebygge og forby... Så det er viktig for oss noen ganger å kunne synke skuldrene, glemme alt det uakseptable og ulovlige, og vie all konsentrasjon mot nytelsen og gledene. En gledelig happening på konferansen var premieren på filmen "Å leve uten barn – en film om sex, prevensjon og samliv" laget av leder i NFSS, Grethe Rønvik.

Karsten Løt og Jørgen Buttenscön kom med alt undervisningsmateriellet sitt fra Danmark. Vi begynte med morgensang!

Åsa

2007 Tromsø

Region Nord hadde laget en storslagen konferanse med høyt aktivitetsnivå. Aslak Syse holdt et foredrag hvor det ble god dialog med salen. Lotta Löfgren-Mårtensson kom fra Sverige og snakket om funksjonshemmede og seksualitet, og Bente Væren la fram en undersøkelse om ADHD og seksualitet.

Elsa, Esben Esther og Peter

Lotta og Knut Hermstad

2008 Oslo – 10 års jubileum

Region Øst la arrangementet til Hotel Opera i Oslo. Et hovedtema var funksjonshemmede fra andre kulturer, og hvordan vi kan veilede om seksualitet på en god måte. Lege Ole Fyrand foreleste for oss, og vi antar NFSS var siste oppdraget før han pensjonerte seg. Æresmedlemmer var Arild og Ulla.

2009 Trondheim

Prest og klinisk sexolog, Knut Hermstad, snakket om etikk og seksualitet. Espen Esther Pirelli Benestad hadde vært med NFSS tidligere, og snakket denne gangen om "Den glade og friskmeldte seksualiteten". Vi viet en hel dag til porno. Terje Gammelsrud og Hanne Grasmø fra Cupido snakket om "Porno – for alle?". Anne Sæbø fra St.Olaf College i Minnesota, snakket om sin forskning om porno og senere snakket Lotta Löfgren-Mårtensson om forskning gjeldende utviklingshemmede og internett – blant annet.

2010 Bergen

Vi var på Grand Terminus hotell i Bergen. Programmet var variert sammensatt med "Seksualitetens betydning i våre liv" ved Anne Kristin Dobbe Eikaas, Ann Kristin Tangerud, leder for SMIL, Norge og Astri Krog, vernepleier/sexolog som formidlet om "Et skjeivt blikk på seksualpsykisk helse". Hele onsdagen var viet "Autisme, Aspergers syndrom og seksualitet". Kari Steindal, seniorrådgiver, spesialpedagog med hovedfag i spesialpedagogikk fra Nasjonalt kompetansesenter for autisme, Rikshospitalet, hadde en interessant forelesning over tema "Aspergers syndrom".

2011 Kristiansand

Hovedforeleser var Woet Gianotten. NFSS var tilstede ved den Europeiske Sexologikonferansen (EFS) på Kypros i 2002. Der traff vi Woet og ønsket etter dette at han en gang kunne komme og forelese for oss på NFSS konferanse. Dette året la Nordland fram sitt undervisningsopplegg KIS; Kropp, Identitet og Seksualitet.

Styret 2012

2012 Bodø

Vår mentor, Grethe Rønvik, døde i januar 2012. Konferansen bar preg av dette, og vi brukte en ettermiddag til å holde minnestund for Grethe. Thomas Ergo var hovedforeleser. Grethe var imponert over hvordan Thomas som journalist skrev om saker som omhandlet utviklingshemmede og seksuelle overgrep. Derfor hadde hun kontaktet han og bedt han om å fordra for oss på NFSS. Etter dette har mange av oss hatt mye kontakt med Thomas. Wenche Fjeld, Peter Zachariassen og Bente Væren ble æresmedlemmer.

Grethe.

Æresmedlemmer Wenche og Peter. Bente var ikke tilstede.

2013 Hamar

Kjell Robertsen fortalte om sin undersøkelse om prosedyrer og varslingsrutiner i kommunene. Resultatet var så graverende at Thomas Ergo skrev om undersøkelsen i Stavanger Aftenblad. Peter Zachariassen presenterte SUMO-rapporten. Tre studenter fra Høgskolen i Oslo og Akershus, HIOA, (nå Oslo Metropolitan University) la fram sine arbeider. Slikt skulle vi hatt mer av.

2014 Trondheim

Boka "Utviklingshemming og seksuelle overgrep – rettsvern, forebygging og oppfølging" ble lansert og delt ut til alle. Med et lite glass hvitvin til! Thore Langfeldt var med oss igjen og snakket om "Seksualitetens gleder og sorger – identitet og uttrykksformer". Bernt Barstad ble æresmedlem.

Bernt Barstad

Thore og Vibeke Langfeldt.

2015 Stavanger

Journalist Thomas Ergo holdt et inspirasjonsforedrag for oss, og etterpå ble han æresmedlem. Peter Zachariassen, Wenche Fjeld og Agnes Solberg, habilitering, Sykehuset Innlandet, la fram evalueringsresultat av SexKunn og KroppKunn. Bjørg Neset, habilitering Sør-Trøndelag la fram "Ingen hemmeligheter" – et nettkurs. Mette Wallace, habilitering Østfold, snakket om seksualtekniske hjelpemidler og nytt fra steriliseringsrådet – som nærmest er fast på konferansens program.

2016 Alta

Rigmor Holm, HABO Telemark, Arja Melteig og Kjell Robertsen, HAVO Telemark, presenterte "Hva betyr ordene?" – ei fint hefte til bruk i veiledning og undervisning. Arild Johan Myrberg fra Helsedirektoratet fortalte om "Ny strategiplan for seksuell helse", - et dokument som er verdt å lese. Bente Træen var igjen med på NFSS og snakket om "Seksualvaneundersøkelse i Norge". Hedda Lervold fra habilitering Sykehuset Innlandet presenterte et case som viser at de mest kompliserte saker kan løses på en god måte med samarbeide mellom instanser.

Bente Træen

2017 Sandefjord

Region Sør valgte Sandefjord som arena for NFSS. Lisbeth Pipping var igjen med oss som foreleser på tema utviklingshemmede og foreldrerollen. Gerd Hilde Lunde og Kjell Robertsen ble æresmedlemmer.

Æresmedlemmer 2017; Gerd Hilde Lunde og Kjell Robertsen

2018 Hamar – 20 års jubileum

Styret i jubileumsåret.

Fra venstre: Kjell Robertsen, Hildegunn Hare, Frode Skjelstad, Heidi Solvang og Hedda Sivertsen Lervold.

Seksualpolitikk

Personer med utviklingshemming har en seksualitet, likt alle andre mennesker, da seksualitet er en kjernedimensjon av å være menneske. Det er viktig å understøtte en god seksuell utvikling, slik at den enkelte får en identitet og en personlighet. De fleste får slik omsorg og støtte, og viser ingen tegn på at forvaltning av egen seksualitet er vanskelig. Men for noen byr seksualitet på store problemer og utfordrer nærpersoner og profesjonelle på komplekse, atferdsmessige vansker. Det er kjent at utviklingshemmede kan bli mer utsatt for utnytting og seksuelle overgrep enn andre. Overgrepene kan bestå av omsorgssvikt, utnytting -, misbruk - og overtalelse til seksuell kontakt. Overgrepssaker blir ofte ikke anmeldt og det finnes store mørketall i forhold til omfanget. Mange personer med utviklingshemming kan ikke selv varsle om overgrep, da de enten ikke forstår at det dreier seg om overgrep, eller ikke kan verbalisere om problemet godt nok. Dette er en rettsikkerhetsmessig utfordring.

I Norge finnes flere dokumenter som omhandler rettigheter for mennesker med utviklingshemming. Noen av de nyeste rapportene er Bufdir (2013) Slik har jeg det i dag. Rapport om levekår for mennesker med utviklingshemming (også omtalt som Levekårsrapporten). Det blir vektlagt at seksualitet er et tema som krever kompetanse fra tjenesteytere. Tjenesteytere skal være kapable til å veilede etter enkeltindividenes spesifikke behov, for slik å fremme god seksuell helse og forebygge utnytting og overgrep. Stortingsmelding 45 (2012-2013) Frihet og likeverd – Om mennesker med utviklingshemming, stadfester at seksuell helse skal ivaretas som en del av habiliteringsprosessen fra barn til voksen. Rapporten fra Sosial- og helsedirektoratet, Vi vil, vi vil, men får vi det til?: Levekår, tjenestetilbud og rettsikkerhet for personer med utviklingshemming fra 2007 gir føringer om at nærpersoner og tjenesteytere utvikler holdninger som fører til at seksualitet blir del av tiltaks mål og opplæringsmål.

Det er slik enighet om at en av de viktigste målsetningene er å lære personer med utviklingshemming ”sosioseksuelle adferder” for å kunne forebygge seksuelle overgrep og redusere faren for reviktimisering, eller nye overgrep. Seksualpolitikk i boligen må settes på dagsorden slik at personer med utviklingshemming ikke fortsetter å være usynlige ofre.

Samarbeid

Samarbeide mellom NFSS, statens råd for funksjonshemmede og sosial- og helsedirektoratet; «Veileder om barn, unge og voksne med funksjonshemming og seksuelle overgrep»

I 2003 arrangerte NFSS i samarbeid med Statens råd for funksjonshemmede et seminar om funksjonshemmedes vern mot overgrep. Seminaret var basert på Europarådsrapporten som Hillary Brown har utarbeidet. Seminaret konkluderte med at det er stort behov for en veileder som har spesiell fokus på vern av barn, unge og voksne med funksjonshemming.

Samme år utga Sosial- og helsedirektoratet i samarbeid med Barne- og familiedepartementet veilederen Seksuelle overgrep mot barn. En veileder for hjelpeapparatet. Denne er et godt og nyttig verktøy. Men barn med funksjonshemming er ikke nevnt i veilederen. Seniorforsker ved SINTEF Helse, Marit Hoem Kvam, gjorde Sosial- og Helsedirektoratet oppmerksom på denne mangelen. Forskning i Norge og i utlandet viser at funksjonshemmede oftere er utsatt for overgrep enn andre og at det sjeldnere blir oppdaget at overgrep skjer.

I samråd med Statens råd for funksjonshemmede ble det avtalt at NFSS skulle invitere til en rundebordkonferanse om hvordan arbeidet med en veileder i forhold til temaet seksuelle overgrep og funksjonshemmede kunne utvikles. Denne konferansen ble avholdt 2. desember 2003. Personer fra forskningsmiljøer, brukerorganisasjoner, habiliteringstjenester, andre spesialisttjenester, høgskolesystemet og Statens råd for funksjonshemmede deltok. Konklusjonen på dette møtet var at saken formelt sett ble overlevert Statens råd for funksjonshemmede, slik at det nye rådet kunne arbeide videre med dette.

Deltagere på møtet var Wenche Fjeld, Habiliteringstjenesten for voksne i Hedmark, Annie Skarstein, Statens råd for funksjonshemmede, Egil Ruud, Frambu, Marit Hoem Kvam, SINTEF Helse, Grethe Rønvik, Habiliteringsteamet for voksne i Nordland, Bente Væren, Gerd Hilde Lunde, Vernepleieutdanningen, Høgskolen i Akershus, Toril Heglum, PsykOppForum, Kirsten Sæther, Sunnaas Sykehus, Kristin Madsen, Nettverk for kvinner med funksjonshemming.

Det gikk 11 år fra NFSS tok initiativ, til retningslinjene forelå. Bufdir ferdigstilte Retningslinjer ved mistanke om seksuelle overgrep mot utviklingshemmede i 2014. Tilsvarende retningslinjer for barn og ungdom vil foreligge våren 2018. NFSS' motto er: Gi aldri opp!

NFSS krus med vår egen logo

Til 5 års jubileet på Hamar i 2003 ble det lagd egne NFSS krus. Etter dette har alle forelesere fått krus som gave. Logoen ble utviklet av fysioterapeut Ann-Kristin Walther som arbeidet ved Habilitering Hedmark. Hun forklarte at hun tenkte på NFSS som et finvevd nett som omfavnet den som hadde knust hjerte, og hjalp til slik at det knuste hjertet ble helt igjen. Senere har styret for NFSS bestilt fat med samme logo til de som velges som æresmedlemmer av NFSS. Stange ASVO as produserer både kopper og fat.

Inger Moa

Rett til et seksualliv. Rett til å leve uten barn.

Tematikken utviklingshemmede og foreldrerollen har vært et gjentakende tema i NFSS. Grethe Rønvik og Bente Væren var de første til å få temaet på programmet i Sandefjord i 2001. Fortsatt er det like aktuelt å forelese, veilede og forske på om det er en rettighet å ha barn. Og om utviklingshemmede har tilfredsstillende omsorgsevne til å ta vare på barn fra nyfødt og til voksen alder. Grethe stadfestet sin holdning i filmen «Å leve uten barn» med å si at «det er ingen rettighet å ha barn». Men det er en uforbeholden menneskerett at alle har rett til en seksualitet og et seksualliv. Alene, eller sammen med noen. Mange habiliteringstjenester har en datadokke, som verktøy for veiledning til enkeltindivider eller par som uttrykker ønske om barn.

Stor takk til Marit Lomundal

Marit Strand Lomundal skal ha takk for mangeårig innsats som ansvarlig for det merkantile ved NFSS konferansene.

Cupido-prisen

Cupido-prisen for ekstraordinær innsats for et sexpositivt samfunn ble delt ut for første gang ved lanseringen av Cupidos nye nettsted 11. oktober 2011. NFSS vant prisen!

CUPIDO

Cupido-prisen 2011

CUPIDO-PRISEN 2011

Gis til en person eller organisasjon som gjennom sitt arbeid og virke har brakt det sexpositive frem i lyset, som har opplyst og informert, som har vært pioner eller som har sprengt grenser på en positiv, konstruktiv og åpen måte, og som har vist oss seksualitetens muligheter, viktighet og gleder.

Cupido-prisen 2011 tildeles

**NETTVERK: FUNKSJONSHEMMEDE,
SEKSUALITET OG SAMLIV**

*ved leder Torild Mossing Breistein og
tidligere leder Grethe Rønvik*

Oslø, 11.10.2011

TERJE GAMMELSRUD

Juryens leder

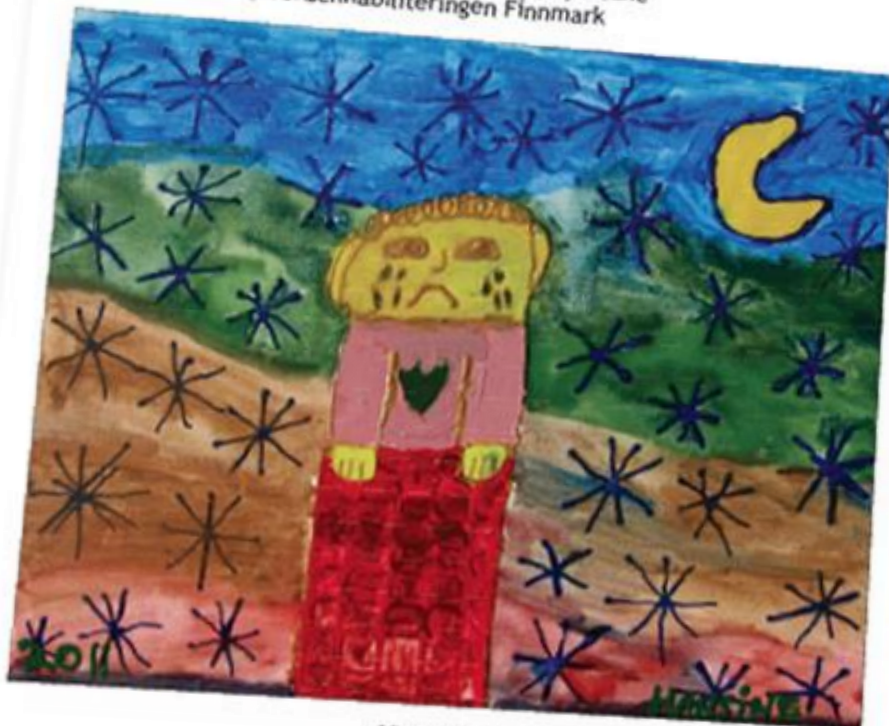
SUMO-rapporten

Sikring av utviklingshemmede mot overgrep

PROSJEKTRAPPORT:

Etablering av rutiner for forebygging, varsling og oppfølging ved overgrep mot mennesker med psykisk utviklingshemming (SUMO-prosjektet)

Oslo Universitetspsykiatri, Ullevål, Avdeling for nevrohabilitering
Sykehuset Innlandet, Habiliteringstjenesten i Hedmark
Helse Førde, Voksenhabiliteringa, Sogn og Fjordane
Helse Finnmark, Voksenhabiliteringen Finnmark

Mars 2013

Ytringsfriheten sikrer at uverdige forhold ved samfunnet blir gjort kjent for alle, og følgene av dette er at det reises krav om endringer og forbedringer.

Storting og regjering gir oppdrag til departementene og direktoratene og byråkratene har handlingsevne til å iverksette oppdragene som fører til samfunnsendringer til det beste for enkeltmennesket – og samfunnet. Vi oppnår et "samfunn for alle". Men det skjer ikke av seg selv: Nå som før trengs at enkeltmennesker gjennom et særlig engasjement bidrar til å kaste lys inn i de kringelkroket av samfunnet, som av ulike grunner har blitt hensatt i mørke og glemsel.

Utviklingshemmede skal ikke diskrimineres ("Mennesker med utviklingshemming skal heller ikke diskrimineres!"), Informasjon- og utviklingsprogram 2010-2013. Barne-, Likestillings- og Inkluderingsdepartementet, Q-1176 B) og fra lenger tilbake i tid: ansvarsreformen fra 1991 (HVPU-reformen), hadde fokus på at utviklingshemmede skulle ha samme rettigheter som alle andre. Forfatterne av dette dokumentet ser at utviklingshemmede fortsatt blir diskriminert, ettersom det viser seg nødvendig å opprette særordninger ved mistanke om vold og overgrep. Juridiske ordninger som gjelder allmennbefolkningen skulle ha iverkatt dette, men gjør det ikke.

«På begynnelsen av 1900-tallet benyttet overlege Ole B. Munch ved Emma Hjorts hjem seg av journalister for å fortelle befolkningen om de uverdige forholdene ved hjemmet. Dr. Munch var en aktivist som fortvilet ønsket endringer og forbedringer for mennesker med utviklingshemming – ut fra sin tids overbevisning og kunnskap om "beste praksis".

På 2000-tallet har journalisten Thomas Ergo gjort det samme da han har skrevet hele 83 nyhetsreportasjer i Dagbladet, Magasinet og dagbladet.no om utviklingshemmede som overgrepsofre. Dette medførte en synliggjøring av problemene, og det dannet grunnlaget for en interpellasjon i Stortinget om overgrep mot utviklingshemmede. Tidligere statsråd Tora Aasland varslet 17. februar 2011 en rekke nye tiltak for å forebygge, avdekke og håndtere seksuelle overgrep mot utviklingshemmede. Slik fungerer demokratiet og rettsstaten vår på sitt beste:

Som på overlege Munch's tid kreves det aktivister som snakker utviklingshemmedes sak. Fortsatt er det uklare økonomiske støtteordninger fra Staten og uklare krav til hvordan tjenestetilbudet ute i kommunene skal organiseres. Dette er medvirkende årsaker til at det å ha en utviklingshemming i seg selv er en sårbarhetsfaktor for å bli utsatt for vold, utnyttning og seksuelle overgrep».

- Dette er forordet til SUMO rapporten. Psykologspesialist og sexologisk rådgiver Peter Zachariassen var hovedansvarlig for rapporten. Anni Mathisen, Hilde Kristiansen og Wenche Fjeld var medlemmer av prosjektgruppa. Prosjektgruppa var godt forankret i NFSS, og ble et team på bakgrunn av dette.

Fagheftet som ble til bok

Habiliteringstjenestene i Akershus, Hedmark, Oppland, Oslo og Østfold gikk sammen om å utvikle faghefter som omhandlet sentrale temaer i Habiliteringstjenestenes arbeide. Fagutvalget (FUG) organiserte arbeidet som pågikk over en periode fra 2004 til 2009. I alt ble fem faghefter utgitt. Et av heftene het «Utviklingshemmede og seksuelle overgrep – forebygging og oppfølging». Forfatterne av heftet var Kirsten Eggen, Østfold, Siri Malmo, Akershus, Wenche Fjeld, Hedmark, Sivert Welle, Oppland og Peter Zachariassen, Oslo.

Tematikk og innhold var hentet ved deltagelse i NFSS' fagkonferanser og samarbeide med kollegaer i nettverket, samt inspirert av vårt daglige arbeide i Habilitering.

Fagheftet ble etter hvert klart for revidering. Dette arbeidet ble avsluttet i 2013. Hefte hadde da utviklet seg til å bli til boka «Utviklingshemming og seksuelle overgrep – rettsvern, forebygging og oppfølging».

Alle deltagere på konferansen i Trondheim 2014 fikk utlevert et eksemplar hver av boka.

Håndbok utviklingshemming og seksualitet

FYLKESMANNEN I FINNMARK
FINNMARKKU FYLKKA MÄNNI

HELSE FINNMARK
FINNMARKKU DEARVAVUOLHTT

HÅNDBOK

Utviklingshemming og seksualitet
Forebygge og håndtere overgrep

Revidert juni 2013

Håndboka er et viktig bidrag i arbeidet med å forstå og legge til rette for en naturlig seksualitet for utviklingshemmede, og et verktøy for å forebygge og håndtere overgrep. Den er et samarbeid mellom Fylkesmannen i Finnmark ved Gry Bogetun og habilitering, Helse Finnmark, ved Hilde Kristiansen og Torunn Ovrid.

Æresmedlemmer

NFSS har utnevnt flere æresmedlemmer av nettverket opp gjennom årene. Dette er personer som har betydd mye for nettverket, og som har gjort en betydelig innsats for mennesker med funksjonsnedsettelse.

Egil Rud

Jørgen Buttenschøn

Karsten Løt

Ulla Ollendorf

Arild Johan Myrberg

Wenche Fjeld

Peter Zachariassen

Bente Væren

Bernt Barstad

Thomas Ergo

Gerd Hilde Lunde

Kjell Robertsen

Grethe Rønvik

Fagmateriell utviklet av NFSS/habilitering

Barneseksjonen ved habiliteringstjenesten i Hedmark ved Marianne Lillebo, Anni Falk og Agnes Solberg, har utarbeidet **KroppKunn**, som er et tilpasset hjelpemiddel for kartlegging av barns kunnskap om kropp, pubertet, hygiene, følelser, venner og kjærester. KroppKunn er laget for barn og ungdom i alderen 6-15 år med en lett til moderat utviklingshemming, med eller uten fysisk funksjonshemming.

Voksenseksjonen ved Wenche Fjeld og Peter Zachariassen har laget tilsvarende **SexKunn** til voksne utviklingshemmede, som er et kartleggingsverktøy basert på 50 spørsmål som for det meste er knyttet til tegninger. Tegner og illustratør Anna Fiske har laget tegningene. Den enkeltes funksjonsnivå avgjør hvilket verktøy som er best å benytte. SexKunn er utviklet etter inspirasjon fra Marita McCabe og SEXKEN ID.

Høsten 2013 ble "SexKunn på tegnspråk" for første gang presentert på introduksjonskurset. Stiftelsen Signo ved Line Renholt og Ann Kristin Sti har sammen med tegnspråktolkene Nathalie Bohmann og Helene Winge utviklet en egen versjon av SexKunn - SexKunn på tegn. SexKunn på tegn er en visuell veileder i hvordan spørsmålene i SexKunn kan uttrykkes på tegnspråk.

Eksempel fra SexKunn: "Hva gjør kjærester?"

ESS; Etikk, samliv og seksualitet er en opplæringspakke for mennesker med utviklingshemming og består av en dvd-plate og en lettlestbok. Verktøyet er utviklet av Bjørg Neset og Bernt Barstad ved Habilitering Sør-Trøndelag. Undervisningspakken tar for seg emner som folkeskikk, kropp, utvikling og pubertet, venner, kjærester, sex alene eller sammen med noen, grensetting, overgrep, seksuelt overførte infeksjoner, prevensjon og graviditet.

Temahefter utviklet av Anne-Grethe Olsen og Wenche Fjeld: Kvinner og personlig hygiene, Menn og personlig hygiene, Kvinner og menns, Sex alene.

– Grethe Rønvik fikk lagd en russisk oversettelse av Kvinner og personlig hygiene.

«Jeg lurur på?» er et spill og en metode som gjør det lettere å snakke

om vanskelige temaer knyttet til utviklingshemmede og seksualitet. Utviklet av fagkonsulent/ seksualveileder Tone Gullesten Grude og fagkonsulent / spesialist i sexologisk rådgivning Vigdis Morvik Larsen.

KIS-permen

Kropp Identitet Seksualitet.

Et bredt undervisningsmaterieell for ungdom med funksjonsnedsettelse. Habiliteringstjenesten Nordland.

Filmen «Å leve uten barn»

Temaet mennesker med utviklingshemming og å velge et liv uten å få egne barn er vanskelig. Det er vanskelig å finne ord som kan forklare, det er emosjonelt vanskelig for foresatte og for profesjonelle veiledere. Filmen, som er i dvd utgave, lar oss møte mennesker som tar valget og som forteller og viser at de har et godt liv. Spesialist i klinisk sexologi, Grethe Rønvik, har vært prosjektansvarlig og filmen er produsert med støtte av Sosial- og Helsedirektoratet. Filmen er på ca. 16 minutter. Den forklarer hva kjæresten er, hvordan barn blir til og at mennesker med utviklingshemming har samme rettigheter som alle andre med hensyn til samboerskap, forlovelse, å gifte seg eller det å bo for seg selv. Filmen viser ulike prevensjonsmåter og at man kan velge sterilisering. Filmen gir oss muligheter for det å snakke om identitet, det å bli voksen og drømmer man kan ha, men som alltid bare vil bli en drøm.

Seksualitet hos barn, ungdom og voksne med utviklingsforstyrrelser.

En instruksjonsmanual for pårørende.

På en ABA konferanse (American Association of Behavior Analysis) møtte Wenche Fjeld en interessegruppe i foreningen som fordypet seg i tema autisme og seksualitet. DiAnn L Baxley og Anna Zendell la fram et undervisningsopplegg de hadde utarbeidet til foreldre og foresatte. Flere steder i USA er det strenge grenser for seksualundervisning, og de hadde ikke mulighet til å undervise elevene på skolen. Derfor utviklet de dette materialet til hjemmeundervisning. Oversettelsen er gjort med støtte fra Sosial- og Helsedirektoratet. "Seksualitet hos barn og voksne med utviklingsforstyrrelser. -En instruksjonsmanual for pårørende til mennesker med utviklingsforstyrrelser". Skrevet av DiAnn L Baxley og Anna Zendell. Første utgave, 2005. Norsk oversettelse ved medielegene.no 2010.

Veileder til opplæringsprogram om kropp og seksualitet

Pedagogisk plan for opplærings program samt en instruktiv og illustrert veiledning av hver enkelt kursøkt.

Sykehuset Innlandet v/ Wenche Fjeld

Hva betyr ordene? Seksuell helse

En ordbok som forklarer vanskelige ord og begreper innenfor seksuell helse på en enkel måte.

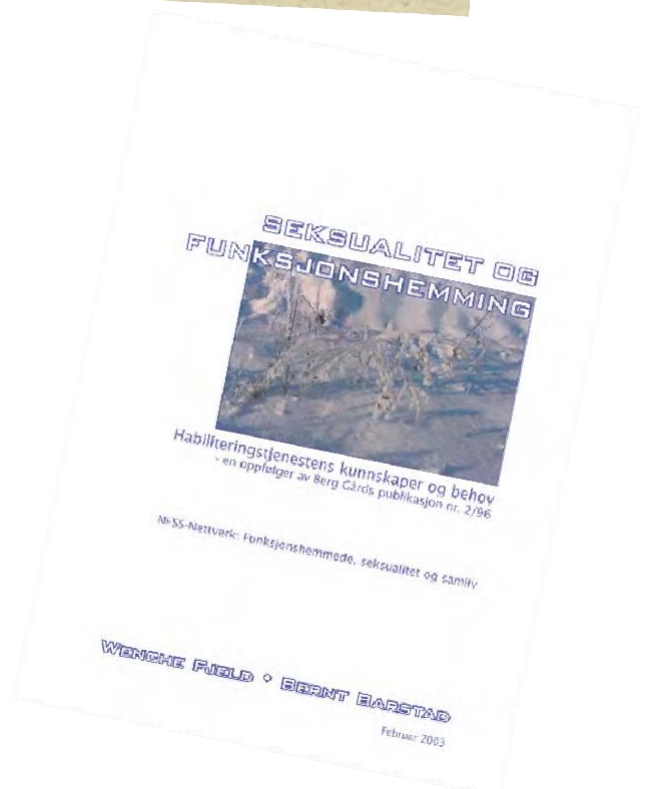
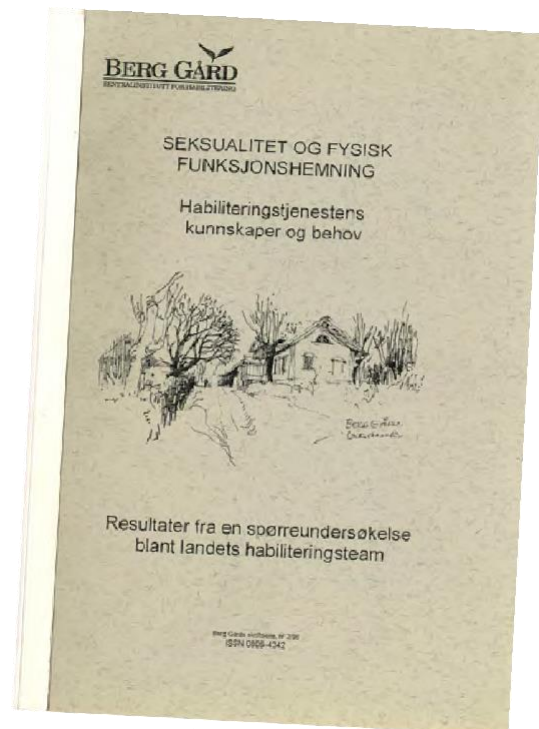
Denne boka er resultatet av et samarbeidsprosjekt mellom Seksjon habilitering for voksne (HAVO) og Seksjon habilitering for barn og unge (HABU) ved Sykehuset Telemark HF.

Undervisningsopplegg: Pubertet og seksualitet

Dette undervisningsopplegget er utarbeida for barn og unge med Asperger syndrom og høgtfungerande autisme. Forfattarar: Marlin Haarstad og Annie Mathisen.

Replikasjon

På et styremøte i NFSS i 2000 ble det bestemt at nettverket skulle foreta en replikasjon av Marit Hoem Kvams undersøkelse fra 1996. "Seksualitet og funksjonshemming – Habiliteringstjenestens kunnskaper og behov – en oppfølger til Berg Gårds publikasjon nr. 2/96" ble publisert på NFSS konferanse i Bodø i 2002. Vi var interesserte i å finne ut om opprettelsen av nettverket hadde ført til økt kompetanse innenfor feltet utviklingshemmede, samliv og seksualitet i habiliteringstjenestene. Vernepleier Bernt Barstad fra voksenhabiliteringstjenesten i Sør-Trøndelag og pedagog Wenche Fjeld fra voksenhabiliteringstjenesten i Hedmark foretok replikasjonen. Til jubileumskonferansen på Hamar i 2018 vil en ny replikasjon være klar, utarbeidet av Hedda Sivertsen Lervold og Jørn Isaksen.

Seksualtekniske hjelpemidler

Grethe Rønvik og Bente Væren ble NFSS' representanter i Rikstrykdeverkets (RTV) referansegruppe for seksualtekniske hjelpemidler i 2002.

Det ble vedtatt på styremøtet at begge representantene deltok i referansegruppen. Nettverket var initiativtagere til at referansegruppen ble oppnevnt. NFSS representerte alle 2. linjetjenester i Helse Norge da nettverket inkluderte alle barnehabiliteringstjenester, voksenhabiliteringstjenester og rehabiliteringstjenester.

Styret i Nettverket har gjort en stor innsats i mange år for at seksualtekniske hjelpemidler skulle bli betalt av det offentlige på lik linje med alle andre hjelpemidler. Det ble en realitet fra 2002. Etter at RTV omorganiserte til NAV har ingen kalt inn til nye møter, men gruppa er ikke avvirket. Mette Wallace har i mange år vært nettverkets kontaktperson i RTV.

NFSS og Steriliseringsrådet

I 2005 ble det oppnevnt et nytt Steriliseringsråd av Helsedirektoratet. Rådet er klageinstans for de fylkesvise steriliseringsnemdene, og skal spre informasjon om sterilisering og følge med det som skjer på området. Siri Haavie er en av to sekretærer for rådet, og hun deltok på årets Nettverkskonferanse. Det er fra Helsedirektoratets side ønskelig habiliteringstjenesten skal være representert i Steriliseringsrådet.

Daværende styreleder i NFSS Grethe Rønvik ble oppnevnt som et av 5 medlemmer i rådet, med psykologspesialist Jarle Eknes som vara. De to satt i Steriliseringsrådet frem til 2012, da nytt råd ble oppnevnt og daværende styremedlem Mette Wallace tok over for Grethe Rønvik og psykologspesialist Peter Zachariasen ble oppnevnt som hennes vara.

NFSS har på denne måten bidratt inn i et viktig arbeid for vår nettverkets målgruppe, og rådsmedlemmene har vært delaktige i utarbeidelsen av Steriliseringsveilederen som Helsedirektoratet utga i 2012, og som vil komme i en revidert utgave – formentlig – i løpet av 2018.

NFSS som referanse i offentlige dokumenter

Nettverket ved styret blir kontaktet som høringsinstans ved utvikling av offentlige dokumenter. NFSS har gitt tilbakemelding om at det er positivt at seksualitet blir omtalt i rundskrivet «Rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte

personer med psykisk utviklingshemming, Lov av 24. juni 2011 nr. 30 om kommunale helse og omsorgstjenester kapittel 9». NFSS rapporterer at tiltak med gjentatt og målrettet undervisning /veiledning til personer med utviklingshemming, pårørende og tjenesteytere har bidratt til holdningsendringer, trygghet, positiv atferdsendring og forebygging av overgrep. BUFdir, Rapport 1 – 2013, "Slik har jeg det i dag" – Rapport om levekår for mennesker med utviklingshemming slår fast at det fortsatt er utfordringer når det gjelder å sikre utviklingshemmedes seksuelle rettigheter og beskyttelse mot overgrep. NFSS påpeker at foreldreveiledning i regi av barnehabiliteringen, bidrar til at foreldre opplever større trygghet på barnets seksualitet og hvordan de kan forholde seg til dette. Regjeringens handlingsplan for forebygging av uønskede svangerskap og abort (2010 – 2015) inneholder tiltak som skal styrke den seksuelle helsen til ungdommer med utviklingshemming. "VI VIL, VI VIL, MEN FÅR VI DET TIL?" – Levekår, tjenestetilbud og rettsikkerhet for personer med utviklingshemming utgitt av Sosial- og helsedirektoratet i 2007, oppsummerer i Kap. 7.1.6 temaet "Seksualitet". Dokumentet påpeker flere utfordringer knyttet til utviklingshemmede og seksualitet: For å forebygge seksuelle overgrep og uønskede svangerskap, og for å gi personer med utviklingshemming et godt forhold til egen kropp og egen seksualitet, er det viktig å formidle god kunnskap og god veiledning. I den nye steriliseringsveilederen er NFSS nevnt, og dette dokumentet blir etter hvert et Rundskriv. NOU 2016:17 På lik linje. Kap. 16. Privatliv, seksualitet og familieliv, støtter seg også blant annet til NFSS.

Egil Ruud og Frambu kompetansesenter

Overlege Egil Ruud på Frambu merket seg umiddelbart at habiliteringstjenestene etablerte et nettverk om funksjonshemmede, samliv og seksualitet. Egil deltok på den første konferansen på Hamar og var selvskreven gjest hos NFSS så lenge han var yrkesaktiv. Egil ble æresmedlem i Egil var i hele denne tiden overlege på Frambu. Frambu er en del av den nasjonale kompetansetjenesten for sjeldne diagnoser i Norge. Senteret har spesiell kompetanse om sjeldne diagnoser eller diagnosegrupper med underdiagnoser.

Frambu samler, utvikler og sprer tverrfaglig informasjon om sjeldne tilstander til personer med diagnose i alle aldre, pårørende og fagmiljøer. Senterets kjernetjenester er informasjonsformidling, veiledning, kursvirksomhet, forskning og dokumentasjonsarbeid.

Egil åpnet dørene for NFSS på Frambu, slik at region Øst i NFSS holder regionsamlinger der hvert år. Representanter for NFSS har også flere ganger holdt foredrag på Frambu om samliv og seksualitet.

Kontakt og samarbeid med det danske fagmiljøet

Jørgen Buttenschön var sexologisk konsulent i Danmark. Han hadde i mange år vært leder av Lyngåsskolen/KARAVANA, som er en spesialskole og kultursenter for utviklingshemmede i Århus. Buttenschön er forfatter av boken "Sexologi – en bog for professionelle og forældre om udviklingshæmmedes menneskers seksualitet". Han var også faglig konsulent for en rekke offentlige myndigheter. Sammen med Karsten Løt var han en sentral person i utdanningen av de danske – og også noen norske – seksualveilederne.

But og Karsten var første gang med på NFSS på Ernst Hotel i Kristiansand 2006, hvor de ble hedret som første æresmedlemmer.

Morgensang

De danske drengene startet med morgensang på NFSS på Hamar i 2013, hvor Peter Zachariassen på gitar og Kirsten Eggen, på fiolin, satt og øvde hos Helge og Karsten på rommet deres kvelden før. Etter det er det alltid morgensang på NFSS konferanser!

Seks eller sex

Gjennom undervisning og praktisk veiledning legger de forholdene til rette for at utviklingshemmede også skal kunne ha sitt seksualliv. De er sexologiske rådgivere, Wenche Fjeld og Peter Zachariassen.

Hun forskolelærer, han psykolog. Begge har sin arbeidsplass ved Habiliterings-tjenesten for voksne i Hedmark og har i senere tid tatt videreutdanning ved Høgskolen i Agder i seksualitet og samliv.

TEKST OG FOTO:
BRITT HAUGEN

– Det startet i 1998 da vi skulle ha den første landskonferansen på Hamar. Vi hadde fått noen henvisninger med

problemstilling om seksualitet hos utviklingshemmede, både som konkrete klientsaker, men også på generelt grunnlag, forteller Wenche Fjeld. Hos oss var det på den tiden ingen som hadde arbeidet eller hadde spesiell kompetanse på området. Vi følte behov for å tilegne oss mer kunnskap og søkte da først dette ved habiliterings-tjenesten på Ullevål universitetssykehus. På bakgrunn av dette initiativet fra oss ble det etablert et landsdekkende nettverk. Nettverkets formål er å formidle kunnskap om seksualitet og samliv og spesiell kunnskap om funksjonshemmede og seksualitet. Siden har vi fått midler fra Sosial- og helsedirektoratet, avdeling for forebygginge sosial- og helsetjenester, til å opprettholde nettverket.

Seks eller sex

– Vår primær oppgave er å veilede både primærkontakter i kommunene, men også klientene selv i forhold til seksualitet og samliv. I tillegg til generell økt kunnskap, vil vi i undervisningen blant annet ta opp tema som økte verbale ferdigheter, hvordan hindre seksuelt overførbare sykdommer og forebygge uakseptabel seksuell atferd. For vi går inn i konkret veiledning foretar vi en kartlegging av hvor klienten står. Dette gjør vi for å danne oss et bilde av hvordan vi skal tilpasse vår undervisning. Ofte starter vi rett og slett med å høre hva klienten forbinder med ordet «seks(x)». Oppfattes det som tallet seks, eller handler det om følelser...

innSI/a nr. 8 – november 2005

23

SEXOLOGISKE RÅDGIVERE: Wenche Fjeld og Peter Zachariassen med et utvalg av materiale som blir benyttet i samlivsundervisning overfor utviklingshemmede. Materialet, som er laget ved Habiliterings-tjenesten, er til salgs.

Økt etterspørsel

– Antall henvisninger er økende og vår erfaring er at tilbudet har blitt både bedre kjent, men også mer akseptert, sier psykolog Peter Zachariassen. Tidligere har det vært begrenset hvilken mulighet vi har hatt til å bidra faglig, men etter å ha arbeidet med området i flere år har vi nå fått en del materiale som kan benyttes i undervisning. Vi bruker metoden «vise med konkrete» – derfor har vi satset på å bruke mye bilder. Materialet har vi kunnet lage med støtte fra Helse- og sosialdirektoratet. Det er laget flere hefter med gode illustrasjoner. I tillegg er det laget en pakke med oversikt over tilgjengelig materiell enten det er skriftlig, video eller spill.

– Spill?

– Ja, vi har laget et «stigespill» som kan brukes som en sosial måte å øve opp kompetanse, forteller Fjeld. Spillet har ulike fargekoder, og hver fargekode har en type spørsmål. Det er gøy! Men samtidig tar klientene det veldig alvorlig.

Lærings effekt

Undervisningen er en prosess over lang tid, noen ganger kan vi være involvert hele veien, andre ganger trekker vi oss ut og lar prosessen gå med kommunens ressurser. Dette er en livslang læring, og det kan derfor være vanskelig å måle hvilken effekt selve undervisningen har, understreker Zachariassen og Fjeld.

Kompetansen til de sexologiske rådgiverne er ikke spesielt knyttet til utviklingshemming. Nei, faktisk var det få med vår bakgrunn på videreutdanningen, sier Fjeld. Både hun og Zachariassen sier at de også ønsker å kunne bruke den kunnskapen de nå har overfor personer med ulike funksjonshemming, kreftpasienter og andre somatiske/psykiske plager som gjør at det kan være nødvendig å tilegne seg ny kunnskap og teknikker for å kunne ha et bedre seksualliv.

Kontakt og samarbeide med St. Olavs college, Minnesota

Brev fra førsteamanuensis Anne G. Sæbø, etter at hun deltok på NFSS og fikk undervisningsmateriell utviklet av habiliteringstjenestene.

«Kjære ressursmennesker i Norge!

Jeg vil bare gi dere en liten oppdatering rundt hva vi har fått til så langt her i Northfield, USA og hvordan vi arbeider fremover.

Aller først: takk igjen for at dere tok dere tid til å dele god råd og erfaringer og ikke minst kopier av hva dere har utviklet av

pensumeksemplarer, undervisningsmateriale og annet materiale til bruk i arbeide med klienter med psykisk utviklingshemming og personale som jobber med dem. Jeg kom tilbake til USA med en solid praktisk visjon for hva vi kan få til her på både kort- og langsikt og hvordan vi best går frem uten å gå under og bli overveldet før arbeidet har kommet ordentlig i gang.

På mange måter opplever jeg at møtene med dere ble til en slags mini-workshop/mini-kursing der jeg fikk opplæring i hvordan å jobbe rundt dette.

Jeg hadde oversatt og bearbeidet spørreskjemaet fra Annie (Mathisen) som hun har utviklet for å få helsepersonell til å begynne å tenke mer rundt psykisk utviklingshemmedes seksuelle rettigheter og seksualliv. Denne aktiviteten fungerte godt til å få i gang en god diskusjon. Jeg hadde også lagt ved kopi av Laura Bakers nye Sexuality/Human Development Policy som var ny for mange.

Med vennlig hilsen Anne»
(Brevet er kortet ned. Red.anm).

NFSS og NFU

Det var Grete Rønvik som var bindeleddet mellom NFSS og NFU. Vi holdt alle styremøter de første årene i deres lokaler i Rosenkrantzgate i Oslo. NFSS så mot NFU's utvikling av undervisningsmateriell om seksualitet og samliv i utviklingen av eget materiell.

NFU ble stiftet i 1967, og har ca. 8300 medlemmer. Aktiviteten er fordelt på 19 fylkeslag og 188 lokallag over hele landet. NFU har mer enn 2000 tillitsvalgte. NFU har landsmøte hvert 4. år hvor det velges en forbundsleder. Jens Petter Gitlesen er nåværende forbundsleder.

NFU er en viktig pådriver for å bedre levekårene for mennesker med utviklingshemming. Vi er også en viktig høringsinstans i alle saker som berører mennesker med utviklingshemming, nasjonalt og internasjonalt.

NFU driver solidaritetsarbeid i Afrika og Asia.

Grethe og Per

Bilde fra nfss.no

NFSS og Sexologiforeningen, NFKS

Sexologiforeningen i Norge (NFKS) avholder årlig årsmøte og seminar. NFSS er vanligvis deltagende der. Det er tett forbindelse mellom foreningene, noe som er viktig for å ha et godt fagnettverk ut over habiliteringsfeltet.

Flere habiliterere har etter endt videreutdanning i sexologi ved UIA, søkt om autorisasjon som spesialist i sexologisk rådgivning, utgitt fra Nordic Association of Clinical Sexology (NACS).

Sexologi

Dette tidsskriftet er for det sexologiske fagmiljøet i Norge, og derfor viktig for alle som er en del av NFSS. Det ble til etter initiativ fra Bernt Barstad og andre medstudenter i det første kullet med sexologistudenter ved Høgskolen i Agder, nå UIA. I Sexologi presenteres mye fra vårt fagfelt. Medlemmer av NFSS har vært aktive i redaksjonen. Magasinet ble fra 2008 kun utgitt i nettutgave. Det kan lastes ned på hjemmesiden til Norsk Sexologiforening.

Elsa Almås og Dagfinn Sørensen

NFSS og Stiftelsen SOR

Stiftelsen SOR arbeider med informasjons- og kompetanseformidling, fagutvikling og sosialpolitiske innspill, med særlig fokus på holdningsarbeid og bevisstgjøring om utfordringer og utviklingsmuligheter for utviklingshemmede. SOR ønsker å fremme utviklingshemmedes rettigheter gjennom samvirke med enkeltpersoner, frivillige organisasjoner, offentlige etater, fagmiljø og utdanningsinstitusjoner. Jarle Eknes er daglig leder. Jarle var med på å etablere NFSS i 1998, og har alltid vært en støttespiller for nettverket.

NFSS og deltagelse på internasjonale konferanser

For at styret skal være oppdaterte på fagområdet, og også selv formidle om nettverket og temaet utviklingshemmede og seksualitet, er det vanlig å delta på internasjonale konferanser. Her er noen minner:

NFSS i Pärnu, Estland i 2006

Wenche Fjeld, Anni Mathisen og Grethe Rønvik representerte NFSS på konferansen. Wenche hadde et fremlegg på konferansen om nettverket. Dette var før power point, og Anni var på podiet sammen med Wenche for å bytte lysark på overhead-maskinen. Haakon Aars var behjelpelig med å lære Wenche perfekt engelsk uttale på vanskelige fagord. På denne konferansen ble vi kjent med Lotta Löfgren-Mortensson og , som senere har bidratt på NFSS konferanser. Axel Brattberg var der også, og Axel og Annie badet hver morgen i et tilnærmet islagt hav. Grethe og Wenche var håndklebærere. Axel var hovedforeleser på NFSS på Hamar i 2003.

EFS2004 i Brighton

”Arrangørene på de to siste kongressene (Brighton og Praha) har valgt å benytte store kongressentre som arena. Dessverre er dette litt uheldig for en liten gruppe som oss. Vi kan bli borte for hverandre på vandring i lange ganger, trapper og store haller. De har også glemt at med for lite inntak av mat smuldrer interessen for sex bort! I Brighton fikk vi mat, men den var uspiselig. I Praha fikk vi ingenting”. –Det er ikke alltid like glamorøst på store, internasjonale konferanser. Dette er et sitat fra en rapport som sto på trykk i Sexologitidsskriftet.

Wenche Fjeld og Peter Zachariassen representerte NFSS, Nettverk, Funksjonshemmede, Samliv og Seksualitet på en posters om formålet med nettverket og hvordan det er organisert. Til å være en stor sexologi kongress med 800 deltagere er det underlig at dette var det eneste innslaget som omhandlet mennesker med funksjonshemninger. BASRT, British Association for

Peter i møbelet «Loving Angels»

Sexual and Relationship Therapy kunne informere på sin stand at de skulle arrangere et dag-seminar om utviklingshemmede og seksualitet i Den Norske Kirke, Cardiff Bay, i november. Vi oppnådde dessverre ikke kontakt med den ansvarlige arrangøren, slik at vi ikke ble informert om hvem i England som arbeidet spesielt på dette temaet. Slik presenterte vi oss:

Network- Disabilities and Sexuality

Network – Disabilities and Sexuality was established in January 1998. This presentation supplies some of the background for the establishment of the network and gives a description of the organisation of the public services for individuals with disabilities in Norway.

A point is being made on the fact that so far it has not been a part of public service policy in Norway to integrate sex education and therapy in public health care.

At the same time habilitation units during the late 90's received a large number of referrals and questions concerning sexuality. In some of the habilitation units there was a significant lack of competence on this subject, while others employed specialists in sexology. There was little or no knowledge on where to look for this competence outside one's own "ranks".

By setting this subject on the agenda the network has accomplished to spread the knowledge of sexuality and disability among health care professionals, but still much work remains to be done!

NACSTrondheim, 2004

Dette var en fantastisk konferanse med mange høydepunkter. Ingen glemmer den fantastiske menyen. Den besto av forelskede sjøkreps og rødmende duebryst på dobbeltseng. Til dette var det også nakenbakt rødbet og leken hvitvinsaus. Til dessert var det elskovssylinder med krem av kjærlighetsfrukt, syndig passionsfruktsorbet og forførende manjarikonfekt!

Knut

Haakon Aars og Vigdis Moen

NACS 2006

Denne gangen var Sverige vertskap og hadde valgt Gøteborg og Eriksberg som arena for 3 innholdsrike dager. Konferansen hadde The Nature of Love som tema. NFSS styret var selvsagt tilstede, avholdt styremøte og knyttet kontakter til våre egne konferanser.

Karsten sa om dette bildet: 2 store frontkæmpere, der begge var pionerer for, at også borgere med handicap i Norge og Danmark har behov og ret til at udleve sin seksualitet. Billedet er taget i "Fiskekatedralen" i Gøteborg under NACS årsmøde 2006.

Foto: Karsten Løt

HILSNINGER TIL JUBILANTEN

Hilsen ved NFSS 20-års jubilæum!

Kære fødselar, kære jubilar: NFSS i Norge og alle I der har stået og står bag.

En 20-års fødselsdag og et 20 års jubilæum er en vigtig og stor milepæl at nå, for nu er børne- pubertets- og teenagesårene passeret, og NFSS er ”På vej til voksen!”.

Ved sådan en begivenhed må det være tilladt, at kigge tilbage i ”Barnets bog” for bedre at forstå fødselarens udvikling. En udvikling båret omsorgsfuldt på vej af de mange, der har stået ”faddere” og nurset gennem årene.

En sådan er jeg naturligvis ikke, men måske en grandonkel, og jeg er helt på det rene med, at det er en anelse frækt at smide en brik eller 2 ind i dette udviklingspuslespil, når man som jeg kun har deltaget i ”familiefestlighederne” under barnets opvækst. Jeg våger pelsen, og må så tage kløene herfor efterfølgende.

Oppblåsbare Barbara!

Jeg vil påstå, at konturerne til NFSS allerede begynder at tegne sig tilbage i slutfirserner: Fredag d. 17. november 1989 - knap 10 år førend ”barnet” ser dagens lys på Hamar.

På det tidspunkt fra 1988 - 1993 afholdt de nordiske søsterorganisationer i NFPU - Nordiska Förbundet Psykisk Utvecklingshämning en række symposier under titlen: ”Sex, en del af livet - også for udviklingshæmmede!”. Det norske symposium med deltagelse fra de øvrige nordiske lande blev afholdt på Müllerhotell Mastemyr, Oslo i dagene 17.-19. november 1989.

Til symposiet, som i øvrigt betyder drikkegilde, medbragte min kollega Jørgen Buttenschøn (But) og jeg vores materialesamling - her iblandt en Lolitadukke, som blev placeret ved første bord i symposielokalet, hvor hun ”med åben mund” bød deltagerne velkommen.

Avisoverskriften dagen efter var: ”Oppblåsbare Barbara sidder under spotlight’en”.

Én af deltagerne, der denne fredag i november blev budt velkommen af ” Oppblåsbare Barbara”, var Sentralstyremedlem i NFPU Grethe Lill Rønvik, som i forvejen var yderst aktiv i organisationsarbejdet for at højne kvaliteten i omsorgen for borgere med et handicap. Grethe har mange gange siden nævnt, at mødet med ”Oppblåsbare Barbara” blev begyndelsen til hendes utrættelige arbejde med at sætte seksualitet på dagsordenen på organisationsniveau og i ministerielle styrelser, hvor hun advokerede for, at også medborgere med udviklingshæmning i Norge skulle respekteres som seksuelle individer.

Mødet mellem Grethe og ”Barbara” udviklede sig også til Gretthes og mit mangeårige venskab, som jeg er dybtfortaknemlig for at have været en del af. Grethe havde en formidabel gennemslagskraft ved: at være sig selv. Hendes humorfyldte men myndige og slagkraftige udstråling bed sig fast, og vi lyttede. Grethe kunne rumme os alle!

Jeg har set mange imponerende klipper i Norge, men ikke en så imponerende lysende ”klippe” som Grethe.

Danskofil rektor i Østfold!

De efterfølgende år mødes nordiske kolleger på kryds og tværs, for at sætte seksualitet og handicap på dagsordenen ved de

efterfølgende symposier, konferencer og årsmøder, og næste vigtige tiltag sker efter min mening i begyndelsen af 90’erne, hvor rektor ved Vernepleier-Høgskolen i Østfold Erling Loraas tager initiativ til en egentlig uddannelse i Norge: ”Opplæring av veiledere i seksualitet og samliv for funksjonshemmede”. Han havde som ung socionom været ansat på Bastøy, hvorfra han kendte alt til seksuelle problemstillinger i fængselsmiljøet, og i relevante foraer gjorde han nu opmærksom på, at seksualitet var et ”ikke-tema” i uddannelsen af social- og sundhedspersonale.

Erling var meget optaget og vidende om de pædagogiske uddannelses tiltag, der rørte sig i Norden generelt og i Danmark i særdeleshed, så da han blev bekendt med, at vi i Danmark i 1992 havde taget initiativ til, at etablere en egentlig uddannelse: Seksualvejlederuddannelsen indenfor handicapseksualitet målrettet medarbejdere i handicap-forsorgen, inviterede han mig til et hyggeligt aftenmøde på Hvids Vinstue i København, hvor han gav håndslag på, at den danske Seksualvejlederuddannelse, skulle versioneres til norske forhold.

Erling søgte og fik penge fra Helsedirektoratet, og i årene 1993 - 1994 afholdt vi Seksualvejleder- uddannelsen i Norge med første samling på Kvindeuniversitetet Nord i Steigen med cand. theol. Eva Skærbæk som tovholder. De øvrige samlinger var geografisk fordelt rundt omkring i Norge.

Tirsdag d. 22. november 1994 var 15 gode seksualvejlederambassadører klar til at sætte seksualitet på dagsordenen i Habiliteringstjenesterne.

Pas godt på det, som er opnået!

Som nævnt er NFSS nu ”På vej til voksen”, og fine mærkesager er allerede præsteret, hvilket den lange række af Fagkonferencer og Årsmøder er et levende bevis på. Som ”anden etnisk kollega” vil jeg indrømme en positiv misundelse, jeg altid har næret til NFSS.

Det er det ypperlige gensidige forhold, jeg altid har oplevet mellem Helsedirektoratet og NFSS, hvor Helsedirektoratet har været en særdeles stor støtte med såvel faglig som økonomisk støtte til afholdelse af bl.a. konferencer og udgivelse af materialer.

Pas godt på det parforhold!

En opmærksomhed jeg kunne ønske mig var tilsvarende til stede fra danske myndigheder.

Et andet prisværdigt initiativ, der er udsprunget fra NFSS, er ordningen, hvor man som borger, der på grund af sygdom eller skade har dårlig eller ingen seksuel funktionsevne, via sundhedssystemet har mulighed for uden økonomisk omkostning, at få tilkendt et seksualteknisk hjælpemiddel. Fantastisk ordning. Pas godt på den ordning også!

Samvær med store oplevelser!

Når mine tanker kører rendezvous med de forgangne 30 års berigende oplevelser i GODE norske sex-kollegers samvær forskellige steder i Skandinavien, popper den ene oplevelse større end den anden op: De fantastiske symposier og konferencer, de indlagte spændende kultureftermiddage på Seksualvejlederud-

dannelsen i Norge, samværet med norske kolleger på Seksualvejllederuddannelsen i Danmark, Nordlyset ved Tromsø, Bette Midlers "The Rose" i Nidarosdomen kun illumineret af stearinlys, den Blå Lagune og geysjerne i Island, sammenholdet i den norske og danske gruppe ved Verdenskongressen i Gøteborg, den sexologiske sporvognstur med fri bar gennem Helsingfors, og ikke mindst NFSS-årsmødet i Kristiansand i 2006 på Hotel Ernst. Styret havde inviteret os til at lave en udstilling af vores opdaterede materialebank, men det viste sig, at være en form for skalkeskjul, idet styret i NFSS havde besluttet, at udnævne But og jeg som netværkets to første æresmedlemmer. En stor og dybfølt ære for os men også STORT af jer, at tildele NFSS's 2 første æresbevisninger til folk fra den anden side af dammen.

Dem, jeg savner!

I euforien over, hvad vi har oplevet sammen, er det ved denne lejlighed mig meget magtpå-liggende, at nævne dem, som vi ikke mere skal være sammen med. De, der på den ene el. anden måde, er en del af vores fælles historie. For mit vedkommende går tankerne til Grethe Lill Rønvik, Erling Loraas, Jørgen But-tenschøn, Gerd Bjellaanes og Terje Gammelsrud, som alle var lysende fakler i sexologiens tjeneste, mens de var her. For mig lyser de stadig.

Anekdoter!

Til en lang historik i godt selskab hører også et par anekdoter, som jeg gerne vil dele:

Da But og jeg i bil ankom med Danskerbåden til Oslo dagen før symposiet, blev vi vinket ind af en tolder, der høfligt spurgte, hvor vi skulle hen. Da vi, som sandheden var, fortalte, vi skulle til Müllerhotell Mastemyr og opbygge en materia-leudstilling i forbindelse med et sex-symposium, blev tolde-ren interesseret, og ønskede at kigge i varerummet på vores VW-Caravelle-bus, hvorfor jeg beredvilligt hoppede ud af bilen og åbnede døren. Bilen var fyldt til bristepunktet med undervisningsmaterialer, og øverst lå "Oppblåsbare Barbara" i oppustet figur.

Da tolderen så vores "blinde" passagér, lukkede han hurtigt døren med ordene:
"Ha' en fin tur videre!"

Som optakt til Seksualvejllederuddannelsen i Norge blev der afholdt 2 temadage omhandlende "Seksualitet og samliv for funktionshemmede" på Hotel Refsnes Gods ved Moss. Ved middagen om aftenen, hvor tjeneren tog imod bestilling af dri-kevarer, så But, at der på vinkortet var en flaske vin: Grahams Verdehlo 1822 til den nette sum af Nkr. 12.324,- pr. flaske. Det fik But til i spøg at spørge tjeneren, om hotellet havde nok flasker, så vi kunne bestille til hele selskabet. Tjeneren havde ikke humoristisk sans - eller også havde han. Efter nogen tid returnerede han til bordet med besked om, at hotellet "bare havde én enkelt flaske". Vi valgte en billigere vin.

Fremtiden

Ved en 20-års fejring er det på sin plads at se fremad: Hvad vil fremtiden bringe?

Mit håb er naturligvis en fortsat styrkelse, forankring og udvikling af netværkets arbejde til gavn og glæde for vore medborgere, med funktionshæmning / udviklingshæmning, men med den kolossale udviklingsressource og vidensmængde samt erfaret empiri, der i dag er forankret i netværket, fristes jeg til at foreslå styret i NFSS, at brede paraplyen ud, og invitere de mange kolleger fra andre handicapfagområder, som i hverda-

gens praksis møder borgere med udfordringer i seksualiteten, med i netværket.

Eksempelvis kolleger, der arbejder med borgere med funkti-onsnedsættelser, der er erhvervet senere i livet: Borgere med lammelse, hjerneskade, sindslidelse eller demens.

Et andet fokuspunkt i fremtiden med større og større fokus på folkesundhed, medfører helt sikkert også behov for at indtænke seksuel sundhed i ældresektoren.

Vi ældre stiller simpelt hen krav herom!

Det fordrer veluddannede og kompetente medarbejdere, og her ser jeg NFSS i en central rolle som ressourceorganisation. Så bare se og kom' i gang!

For det 3. har jeg sammen med Grethe og But gennem alle åre-ne haft en ambition om, at norske og danske seksualvejledere skulle finde sammen. Erling havde ambitionen om en Nordisk Seksualvejllederforening, men det er som bekendt aldrig blevet til noget.

Et forslag, jeg gerne vil opfordre til, at styret i NFSS og bestyrelsen i Seksualvejllederforeningen i Danmark, som også har 20-års jubilæum i år, prøver at realisere i en nær fremtid.

Et sådant samarbejde vil glæde mig, når jeg sidder omgivet af mine 72 jomfruer i Paradis.

Arbejdet kalder

Netværket har været så venlig og planlægge jubilæumsfejrin-gen i 2018, uden først at spørge mig til råds om dato'erne.

Det medfører desværre, at jeg ikke har mulighed for at være sammen med jer på Hamar, da jeg, mens I løfter glassene til fortjent hæder, står og underviser på Seksualvejllederud-dannelsen i Danmark, hvor vi er i gang med at uddanne seksualvejlleder nr. 490.

Afslutningsvis vil jeg sige: Enkelte er nævnt, men ingen er glemt, hvorfor jeg gerne vil takke **ALLE**:

- jer der hårdt arbejder for at forbedre mulighederne for, at vore medborgere med et handicap gives mulighed for at erobre eget seksualliv.

Med hjertet ønsker jeg ALLE hjertelig tillykke, fortjent fejring og fest på Hamar.

Tak for alt og SKÅL!

Karsten Løt
Æresmedlem nr. 2

Hilsen til NFSS fra Helsedirektoratet

Det var mye nybrottsarbeid på 90-tallet for å fremme god seksuell helse og -autonomi i befolkningen. Det var handlingsplaner, utvikling av undervisningsmateriell, nye tjenester og generell opplysningsarbeid. Mange så at mennesker med utviklingshemninger og andre funksjonsnedsettelse ofte falt utenfor mye av dette og at seksualitet i liten grad ble tematisert i møtene med brukerne av tjenestene. Arbeidet var i beste fall fragmentert og vi så som oftest til våre naboland etter kompetanse og verktøy. Slik er det ikke lenger. Siden NFSS etablerte seg i 1998 har det vært en glede å følge og å støtte nettverket. Dere har bidratt til en enorm kompetanseheving til beste for brukerne. Ut av nettverket har det i tillegg stadig blitt utviklet nye verktøy og materiell. Alt har blitt utviklet på bakgrunn av reelle behov i tjenestene og blant brukerne, noe som har medført at materialet faktisk har blitt tatt i bruk bredt ganske så umiddelbart. Sterke faglige nettverk som NFSS trengs like mye nå som tidligere. Lykke til med arbeidet framover!

Vennlig hilsen

Arild Johan Myrberg
seniorrådgiver
folkehelsedivisjonen

